ENSI- JA TURVAKOTIEN LIITTO

Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Asia: HE 56/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain sekä varhaiskasvatuslain 6 ja 60 §:n muuttamisesta

1. Yleistä

Ensi- ja turvakotien liitto (ETKL) kiittää lausuntopyynnöstä, mutta haluaa samalla huomauttaa lainvalmisteluprosessin ja siihen liittyvien lausuntojen ja kuulemisten liian nopeista aikatauluista, mikä ei ole mahdollistanut perusteellisia kokonaisvaikutusarvioita eikä myöskään mahdollista kuultavien kunnollista valmisteluaikaa lausunnoilla. Erityisen huolestuttavana ETKL pitää sitä, ettei niitä henkilöitä, joita muutos koskee ole kuultu asiassa.

Ensi- ja turvakotien liitto pitää välttämättömänä sitä, että siirrytään asianmukaiseen lainsäädännön valmisteluun kunnollisine vaikutusarvioineen ja todellisiin kuulemisiin sekä lausunnon antamisen mahdollisuuksiin, joille on varattu riittävä aikataulu.

Ensi- ja turvakotien liitto pitää erittäin huolestuttavana sitä, että samanaikaisesti tämän lainmuutoksen kanssa on valmistelussa nopealla aikataululla useita sosiaaliturvaetuuksien leikkauksiin liittyviä lakimuutoksia, joilla on väistämättä kasautuvia vaikutuksia jälkihuollon piirissä olevien nuorten selviytymisen kannalta, mutta niitä ei ole esityksessä arvioitu millään tavalla.

2. Taloudellisten säästöjen arvioimisessa vakavia puutteita

Valmistelussa ja lakimuutosten keskeisenä argumenttina ovat valtion talouteen lyhyellä aikavälillä liittyvät säästöt. Valmistelussa ja hallituksen esityksessä ei oteta huomioon lainkaan riittävästi sitä, että kyse on erityistä suojelua ja tukea tarvitsevista nuorista, joille luottamuksellisen suhteen jatkuminen tuttuun sosiaalityöntekijään on ensiarvoisen tärkeää. Valmistelussa ja muutoksissa ei ole otettu huomioon leikkausten suoria ja välillisiä vaikutuksia niiden kohteena oleviin nuoriin eikä heidän lähiyhteisöihinsä.

Hallitusohjelmassa on kohdennettu jälkihuollon ikärajan laskemiselle 12 miljoonan euron säästövaikutukset vuodelle 2024 ja 24 miljoonan säästövaikutukset vuodesta 2025 lähtien. Taloudellisten vaikutusten arvio perustuu jälkihuoltoikärajan nostamisen 21-vuodesta 25 vuoteen käänteisiin vaikutuksiin. Tutkittua tietoa kyseisen uudistuksen taloudellisista vaikutuksista ei kuitenkaan ole saatavissa. Esityksen perusteluissa todetaan myös, ettei kattavia tilastotietoja jälkihuollon kustannuksista ole saatavissa. Myöskään jälkihuollon piirissä olevien nuorten määristä ikäryhmittäin ei ole kansallisesti luotettavaa tilastotietoa THL:n mukaan, vaan arvio perustuu asiakasmääriin, joka kattaa vain 15 prosenttia väestöstä.

THL:n arviosta huolimatta hyvinvointialueiden rahoitusta aiotaan supistaa kyseisellä euromäärällä. On myös otettava huomioon, että erityisen vaikeaa on arvioida, missä määrin vastaavat kustannukset siirtyisivät lastensuojelun palveluista aikuisten palvelujen kustannuksiksi. Esityksen perustelujenkin

mukaan näin tulee väistämättä tapahtumaan. Myöskään tietoa lastensuojelun jälkihuollon piirissä olevien 23–24 -vuotiaiden saamasta toimeentulotuen ja asumistuen määristä ei ole käytettävissä. Tieto nuoren jälkihuollosta ei automaattisesti välity Kelaan.

Jälkihuollon ikärajan laskemisen perusteluksi ei ole esitetty tutkittua tietoa, mikä on esityksen vakava puute. Sen sijaan päinvastaista asiantuntijatietoa on runsaasti siitä, miten tärkeä jälkihuollon jatkuminen sekä työntekijä -asiakas -suhteiden jatkuvuus on.

Ensi- ja turvakotien liitto pitää kyseenalaisena esityksellä saavutettavaksi määriteltyjen säästöjen määrää. Kun kyseiset nuoret siirtyvät lastensuojelun avohuollon tukitoimien piiristä aikuisten palveluihin, se merkitsee väistämättä niissä kustannusten kasvua palvelutarpeen lisääntymisen takia. Suuri riski on se, että kyseiset nuoret käytännössä tämän muutoksen seurauksena tippuvat palvelujen ulkopuolelle ja käynnistyy syrjäytyminen, jonka kustannukset ovat inhimillisesti ja taloudellisesti erittäin suuret. Pahimmillaan suuremmat kuin uudistuksella ajatellut säästöt.

Kun hyvinvointialueiden rakentaminen on kesken ja niiden talousarviot ovat merkittävästi alijäämäisiä, niiden rahoituksen vähentäminen tämän muutoksen täysin puutteelliseen taloudellisiin säästöjen arviointitietoon pohjautuen ei ole ETKL:n näkemyksen mukaan hyväksyttävää.

3. Jälkihuollon ikärajan laskeminen vakava riski ja eriarvoistavaa kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevien nuorten kannalta

Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportin (STM 2019) mukaan tukea paljon tarvitsevilla jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla ongelmat ovat monimuotoisia, kompleksisia ja kumuloituvia sosiaalisia ja terveydellisiä toimintakykyä alentavia ongelmia (muun muassa asumisen haasteet, päihde- ja mielenterveysongelmat, ylivelkaantuminen ja talouden suunnittelu, terveys sekä koulutukseen ja työelämään integroituminen). Heidän kohdallaan on myös ylisukupolvisen huono-osaisuuden riski, joka toteutuessaan aiheuttaa heille itselleen ja heidän lapsilleen kärsimystä ja kuormitusta sekä huomattavia kustannuksia palvelu- ja tulonsiirtojärjestelmälle.

Ydinperheissä vanhemmat tukevat lapsiaan eri tavoin, myös taloudellisesti, mikä jatkuu nykyään aikuistumiskehityksen myötä pidempään ja täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeenkin. Tätä huoltajien tarjoamaa tukea, neuvontaa ja apua ei ole samoissa määrin sijoitettuna olleilla nuorilla ja nuorilla aikuisilla. Valtion lastensuojeluyksiköiden mukaan huostaanotettujen lapset saattavat joutua elämään useissa sijaishuoltopaikoissa, mikä lisää traumaattisia ja hylätyksi tulemisen kokemuksia itse huostaanottoon johtaneiden syiden lisäksi. Sijaishuollossa kasvaminen ja niihin johtaneet syyt johtavat korkeaan syrjäytymisriskiin ja syrjäytymiseen. Päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat, moninaiset käytöshäiriöt, neuropsykiatriset vaikeudet, traumat ja opiskeluihin liittyvät vaikeudet ovat moninkertaisia ja pitkäkestoisia jälkihuoltoon siirtyvillä nuorilla.

Nykyinen jälkihuolto-oikeus 25 vuoteen asti ei aiheuta eriarvoisuutta suhteessa muihin syrjäytymisriskissä oleviin nuoriin. On tärkeää huomata ja ottaa huomioon, että useinkaan aikuisten sosiaalipalveluissa ei ole mahdollisuutta ja erityisosaamista antaa intensiivistä ja traumainformoitua tukea lastensuojelun jälkihuoltoa tarvitsevat nuorille. Ikärajan laskemiseen ei ole esitetty tutkittua tietoa, jolla voitaisiin osoittaa, että ikärajan nostaminen ei olisi ollut perusteltua. Sen sijaan

päinvastaista asiantuntijatietoa on. Nykyisellä ikärajalla on asiantuntijaryhmien (esim. Toimiva lastensuojelu -työryhmä 2013, Sijaishuollon uudistamisen raportti 2020) ja palveluiden järjestäjien tuki sekä kansainvälistä tutkimusnäyttöä. THL:n mukaan myös muut tutkimukset, asiantuntijoiden selvitykset, ehdotukset ja mallinnukset tukevat nykyistä ikärajaa (STM 2019; Kananoja & Ruuskanen, Yliruka ym. 2020, Pasanen ym. 2023, Saari ym. 2020; Araneva 2022)

Sijaishuollon uudistamista koskevassa raportti (STM 2020) toteaa, että 25 ikävuoteen saakka sijoittuvalla jälkihuollolla on erityinen funktio tarjota tukea aikuistumiseen, itsenäistymiseen, koulutukseen ja työelämään pääsyyn sekä perheen perustamiseen liittyvissä asioissa. Se tukee kuntoutumista vaikeista elämänkokemuksista toipumiseen. THL:n mukaan jälkihuollon ikärajan nostolle on olemassa kansainvälistä tutkimusnäyttöä (ks. Heino, Laine & Hirschovits-Gerz, 113, tulossa mm. Vierula ym. 2024, Vierula & Saukkola 2024; Hedman & Korkiamäki 2024). THL:n mukaan myös lääketieteelliset ja sosiaalitieteelliset tutkimukset osoittavat, että luotettavan aikuisen pitkäkestoinen tuki saattaa lievittää merkittävästi epäsuotuisten lapsuudenkokemusten vaikutuksia yksilön terveyteen ja toimintakykyyn koko elinkaaren aikana (esim. Bellis ym. 2017; Spratt ym. 2022; Frederick ym. 2023).

Myös esityksen perusteluissa todetaan, että kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien ja paljon erilaista tukea tarvitsevien nuorten tilannetta jälkihuollon ikärajan laskeminen todennäköisesti heikentää, ellei muu palvelujärjestelmä pysty tehostamaan toimintaansa ja vahvistamaan poikkihallinnollista yhteistyötä. Hyvinvointialueiden rakentamisen ollessa kesken, siihen ei vielä voida luottaa.

Erityisen tärkeää on huolehtia nuorten mielenterveyden tukemisesta ja mielenterveyspalvelujen saatavuudesta, sillä jälkihuollossa olevilla nuorilla on ikätovereitaan enemmän mielenterveysongelmia. Koska osalla jälkihuollon piirissä olevilla nuorilla on jo omia lapsia, on tärkeää, että nämä perheet tulevat lapsi- ja perhepalvelujen ja tarvittaessa myös lastensuojelun piiriin.

ETKL näkemyksen mukaan myös lähisuhdeväkivallan kohteeksi joutuminen tai sen käyttäminen ovat tilanteita, joissa harkinnanvaraista lastensuojelun jälkihuollon jatkoaikaa tulisi käyttää. Jälkihuollon päättämisen yhteydessä on varmistettava riittävät palvelut erityisen haavoittuvassa asemassa oleville nuorille ennen jälkihuollon päättämistä. Jälkihuollon aikana on järjestettävä kaikki tarpeellinen tuki nuorelle, joka on kokenut lähisuhdeväkivaltaa tai käyttänyt sitä, koska lähisuhdeväkivallan siirtymisen riski sukupolvelta toiselle on vakava riski ilman riittävää tukea.

Ensi- ja turvakotien liitto ei kannata esitystä jälkihuollon ikärajan laskemisesta, koska sen riskinä on erityistä tukea tarvitsevien nuorten syrjäytyminen palveluista kokonaan. Sitä kautta syntyy erittäin mittavat inhimilliset kärsimykset ja suuret kustannukset jatkossa.

4. Lakiesityksen siirtymäaika liian lyhyt

Lain esitetään tulevan voimaan 1.1.2024 ja siirtymäajaksi on esitetty vain puolta vuotta. Siirtymäajan lyhyydelle on esitetty perusteluksi se, että muuten uudistuksella ei saavutettaisi riittävän nopeasti sillä tavoiteltuja valtiontalouden säästöjä. Jälkihuollossa olevien nuorten oikeuksien toteutumisen kannalta oikeudenmukaista olisi se, että alempaa ikärajaa ei sovellettaisi lainkaan niihin nuoriin, joille oikeus jälkihuoltoon on jo ehtinyt syntyä voimassa olevan lain nojalla. Ensi- ja turvakotien liitto ei pidä riittävänä sitä, että velvoite koskisi vain niitä nuoria ja jälkihuollon yksilöllisiin tarpeisiin perustuvia toimenpiteitä, joista päätös on tehty ennen lain voimaantuloa, vaikka päätös ulottuisi siirtymäaikaa pidemmälle.

Ensi- ja turvakotien liitto pitää lakiesityksen mahdollisesti toteutuessa tulevaa siirtymäaikaa liian lyhyenä ja jälkihuollossa olevien nuorten oikeuksien toteutumisen kannalta kohtuuttomana. Perusteluksi ETKL:n näkemyksen mukaan ei riitä se, että hallitusohjelmassa tavoitteeksi asetettuja säästöjä ei saavutettaisi riittävän nopeasti, koska se vaarantaa erityisen haavoittavassa asemassa olevien nuorten oikeuksien toteutumista ja mahdollisuutta rakentaa omaa elämää.

Jos ikärajaa lasketaan sitä vastustavista painavista perusteluista huolimatta, Ensi- ja turvakotien liiton näkemyksen mukaan jälkihuollossa olevien nuorten oikeuksien toteutumisen kannalta oikeudenmukaista ja kohtuullista olisi se, että alempaa ikärajaa ei sovellettaisi lainkaan niihin nuoriin, joille oikeus jälkihuoltoon on jo ehtinyt syntyä nyt voimassa olevan lain nojalla.

Helsingissä 13. marraskuuta 2023

Riitta Särkelä
YTT, pääsihteeri
Ensi- ja turvakotien liitto ry
riitta.sarkela@etkl.fi
puh. 050 63 663